

**KAMERPOTTEN 1).
G. GROENENDIJK**

Vroeg zeventiende eeuwse kamerpot

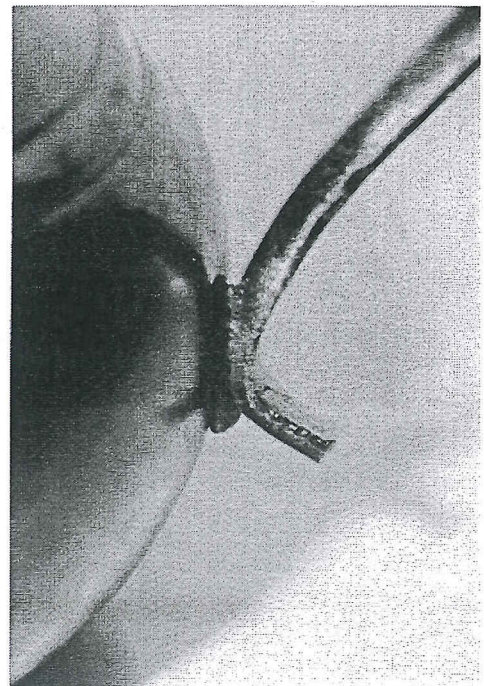
De hier afgebeelde kamerpot (Afb. 1) (hoogte zonder duimrust $h = 136\text{mm}$, buitenmiddellijn kelkvormige uitmondning $d = 145\text{mm}$.) met horizontale lasnaad is afkomstig uit een particuliere verzameling 2). Het is een Nederlandse bodemvondst, fraai van vorm met prachtig goudpatina.

Afb. 1

Het buidelvormige met een enigszins gebolde profielring versierde potlichaam mondt vloeiend uit in een kelkvorm die aan de buitenzijde versierd is met een platte profielring. De pot is voorzien van een aangelast stevig vraagtekenvormig oor. Op de onderste lasrand bevindt zich tussen oor en pot het overschot van een stripje lasmateriaal dat daar vóór het lassen is aangebracht (Afb. 2).

Dit plaatselijk vergroten van het metaalvolume verminderde de kans dat bij het aanlassen van het oor ter plekke een gat in de pot smolt; de afdruk van een natte lap voor koeling is aan de binnenzijde van de pot duidelijk zichtbaar. Naast het aangieten van de oren werd deze lasmethode blijkens overeenkomstige voorbeelden in de 16e eeuw en ook nog daarna toegepast. Overigens was voor dit lassen veel behendigheid nodig; soms lukte het minder goed wat dan zichtbaar is aan een gestolde uitloop met soms een druppel. Het later toegepaste solderen was vanwege de veel lagere smeltemperatuur minder riskant, maar gaf een kwalitatief mindere verbinding.

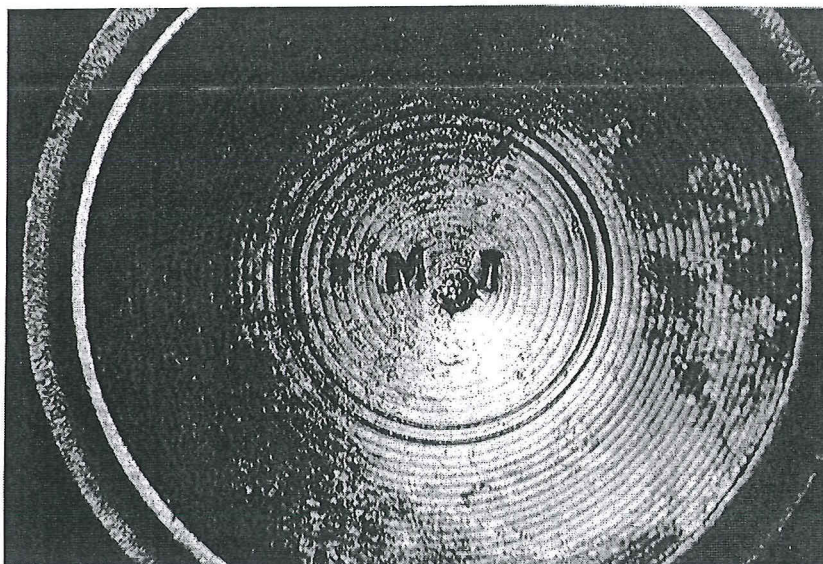
Afb.2

Ter toelichting hiervan dient het volgende.

Tot en met de 18e eeuw werd door tinnegieters vrijwel altijd gelast; in ieder geval werd er veel minder gesoldeerd dan vaak wordt aangenomen. Lassen is volgens de huidige definitie aaneensmelten al dan niet onder toevoeging van precies hetzelfde materiaal als waarvan de te verbinden stukken zijn vervaardigd.

Solderen is in vloeibare toestand aanbrengen van een hechtmateriaal dat een lager smeltpunt heeft dan het materiaal van de te verbinden delen zodat dit laatste tijdens het solderen niet smelt. Lassen verschilt dus fundamenteel van solderen.

De doorsnede van het oor is aan de binnenzijde halfronde en aan de buitenzijde vlak. Van boven is het oor voorzien van een duimrust. De pot rust op een lage standring en heeft een naar binnen gewelfde bodem. Op de buitenkant daarvan is binnen twee concentrische cirkelvormige groeven een zeer klein gekroond roosje geslagen met in de kroon waarschijnlijk geen initialen (Afb. 3).

Afb. 3

Een verwachting die is gebaseerd op het feit dat dit bij soortgelijke zestiende en vroeg zeventiende eeuwse merken, namelijk die welke zijn samengesteld uit de initialen van de tinnegieter met daartussen een klein gekroond roosje, vaak het geval blijkt te zijn. Doorgaans zijn dat soort merken met één stempel geslagen. De betekenis van het in die tijd geslagen gekroonde roosje is, dat de tinlegering 2% koper bevat. Opvallend bij de op voorschriften wijze gemerkte voorwerpen is dat ze altijd van stug materiaal blijken te zijn. Zonder twijfel is dan sprake van een legering die een mengkristalstructuur heeft. Hiervan is altijd sprake bij een tin-koperlegering. Het koper is dan in het tin opgelost. Omdat de bouwstenen van de mengkristallen door de koperopname ongelijke afmetingen hebben gekregen zijn ze moeilijker blijvend te vervormen dan zuivere tinkristallen. Met koper gelegeerd tin is stugger. Een metaallegering is stugger naarmate ze zich moeilijker blijvend laat vervormen. Het tegengestelde van stug is week. Metalen in zuivere vorm zijn week. Dat geldt in bijzondere mate voor lood en iets minder voor tin. Legeren van metaal heeft ten doel de eigenschappen ervan te verbeteren. Het is te bewerkstelligen door het in vloeibare toestand te mengen met bepaalde elementen. Door tin bijvoorbeeld te legeren met lood ontstaat bij stollen een mengsel van kristallen tin en kristallen lood.

Er ontstaan géén mengkristallen omdat lood niet in tin oplost. Zulke legeringen geven in het gunstigste geval nauwelijks toename van stugheid; ze kunnen zelfs weker zijn dan zuiver tin. Wel zijn ze gemakkelijker te gieten en goedkoper. Lood drukt namelijk het smeltpunt, dus de gietkosten. Bovendien kost het als materiaal aanzienlijk minder dan tin. Toevoeging van bijvoorbeeld een geringe hoeveelheid antimoon of bismut aan een tin-loodlegering evenals toevallig aanwezige verontreinigingen hebben tot gevolg dat de stugheid ervan toeneemt. Er vormen zich dan namelijk met één of meer van deze elementen wél mengkristallen.

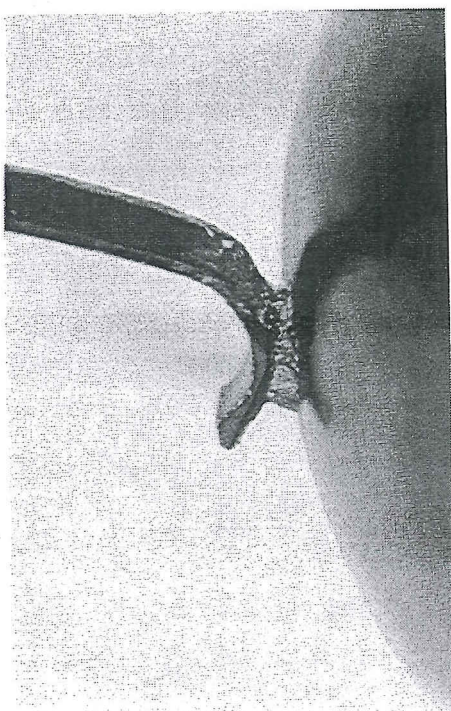
Een tin- koperlegering is altijd van betere kwaliteit dan een legering van tin en lood en dus duurder. Vandaar dat dit in de 16e eeuw en later werd aangegeven met een kwaliteitsmerk en dat was in die tijd een klein gekroond roosje tussen de initialen van de tinnegieter. In het onderhavige geval staat een gekroond roosje tussen de apart ingeslagen en nogal fors uitgevallen initialen M en I. Waarschijnlijk zijn dit de initialen van de eigenaar. Mede op grond van vormkenmerken, vervaardigingswijze en legeringssamenstelling is deze pot te dateren aan het begin van de 17e eeuw.

Zeventiende eeuwse kamerpot

De op afbeelding 4 weergegeven kamerpot is eveneens afkomstig uit particulier bezit en heeft een horizontale lasnaad. Het is een Nederlandse bodemvondst bedekt met een prachtig donker soms naar goudkleur neigende patina. Het gebolde potlichaam is voorzien van een naar binnen gewelfde bodem en rust op een lage standing. Verder gaat de vorm aan de bovenkant vanaf een verhoogde sierring via een halfcircelvormig insnoering over in een betrekkelijk smalle vlakke rand.

Afb. 4

Afb. 5

Aan de pot is een stevig vraagtekenvormig oor gelast en wel op overeenkomstige wijze als besproken bij het vorige exemplaar. (Afb. 5)

Eveneens heeft het oor een daarmee overeenkomstige doorsnede en is voorzien van een soortgelijk gevormde duimrust. De kamerpot is afgaande op de stugheid van het metaal waarschijnlijk gegoten van een tin- koper- loodlegering. In het centrum van de buitenkant van de bodem is een gekroond roosje geslagen met in de kroon de initialen I.I.S. van een tot nu toe nog niet getraceerde tinnegieter (Afb. 6).

•Afb. 6

De kamerpot is te dateren op het vierde kwart van de 17e eeuw. Hoogte van de pot exclusief oorduimrust $h = 122$ mm; buitenmiddellijn rand $d = 196$ mm.

Negentiende eeuwse kamerpot

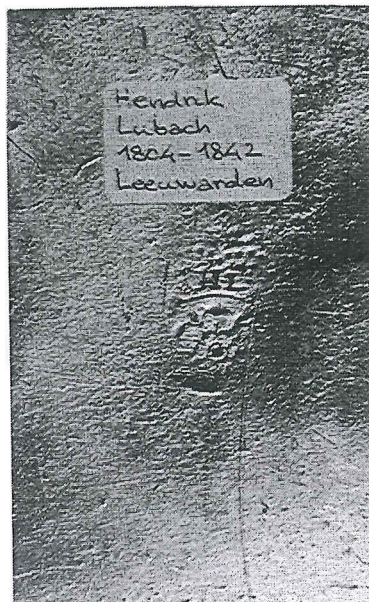
De afgebeelde kamerpot heeft een onzichtbare waarschijnlijk gelaste horizontale naad (Afb. 7).

In tegenstelling tot de beide hiervoor besproken exemplaren is het geen bodemvondst. Het gebolde potlichaam heeft een naar binnen gewelfde bodem en staat op een lage standring. Naar boven toe gaat de vorm via een halfcircelvormig insnoering over in een vlakke rand.

Afb. 7

Het vraagtekenvormig oor, dat een ellipsvormige doorsnede heeft en is voorzien van een duimrust, is waarschijnlijk aangelast. In het centrum van de bodem is de kamerpot gemerkt met een gekroonde roos. In de kroon daarvan staan de initialen H.L. Deze zijn van Hendrik Lubach die van 1804 tot 1842 tinnegieter te Leeuwarden was (zie figuur 451 Dubbe en afb. 8).

Afb. 8

De kamerpot dateert derhalve uit de eerste helft van de 19e eeuw.

De stugheid van het materiaal duidt er op dat de kamerpot waarschijnlijk van een tinloodlegering met toevoeging van antimoon of bismut; in ieder geval niet van een legering van tin en alleen lood.

Hoogte van de pot exclusief oorduumrust $h = 110$; buitenmiddellijn bovenrand $d = 253$ mm.

Vormevolutie.

Wat de vorm betreft kan worden geconcludeerd dat door de eeuwen heen de hoogte h is afgenomen en de middellijn d toegenomen.

In de loop van de tijd is bij de hiervoor besproken kamerpotten de verhouding $d : h$ als volgt geëvolueerd:

$$145 : 136 = 1,066 : 1 \text{ naar}$$

$$196 : 122 = 1,607 : 1 \text{ naar}$$

$$253 : 110 = 2,300 : 1.$$

Noten

1. B. Dubbe, De tinnen kamerpot en zijn voorlopers van aardewerk, in: *Antiek*, 2e jrg (1967/68), p. 151 - 166.
2. Jan Beekhuizen Kunst- en Antiekhandel, Amsterdam